

www.kmkt.ff.ukf.sk
www.facebook.com/FF.KMKaT

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

1/2026

Obsah

Editoriál 5

ANDREA MOLNÁROVÁ

Interkultúrna kompetencia vo výučbe nemeckého jazyka v terciárnom vzdelávaní:
didaktické prístupy a reflexia kultúrnej diverzity 7

MICHALA FÚSKOVÁ

Bariéry rozvoja organizácií v turizme na Slovensku: analýza vnútorných a vonkajších
faktorov 21

KATARÍNA BARAČKOVÁ

Potenciál pomalého turizmu v Poloninách: súčasné perspektívy, výzvy a možnosti
regionálneho rozvoja 33

IVANA KONTRIKOVÁ ŠUSTEKOVÁ

Drotárstvo – od vandrovného zamestnania k živému dedičstvu 51

RECENZIE:

KFINZI, D. – PESSLER, M. (eds.): *Documents of Injustice. The Case of Freud. Vienna: Sigmund Freud Museum GmbH, 2025, 128 p.* 66

ŠEDEK J. : *Network Marketing Guide – Brno: Backstage Books, 2025, 140 s.* 69

SPRÁVY:

Pofestivalové premietanie „Ozveny Etnofilmu“ 71

Turizmus v Nitrianskom kraji ako priestor spolupráce teórie a praxe:
odborná diskusia na FF UKF v Nitre 75

Účasť Ústavu manažmentu kultúry a turizmu, kulturológie a etnológie na veľtrhu
Caravan Bike Travel 2026 a perspektívy spolupráce so sektorom karavaningu 78

Medzinárodná spolupráca na Nitrianskych fašiangoch. 82

Iné trasy Dušana Scholtza 86

Julia Tomesko: Kvety pre Nitru – vernisáž výstavy a workshop olejomalby 89

ÚMKTKE

ÚSTAV
MANAŽMENTU
KULTÚRY A TURIZMU
KULTUROLÓGIE
A ETNOLÓGIE

Redakčná rada:

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
prof. PhDr. Boris Michalík, PhD.
doc. Dr. Vladimír Senić
PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
DrSc. Sandra Kralj Vukšić, PhD.
doc. PhDr. Monika Štrbová, PhD.
doc. PhDr. Marián Žabenský, PhD.
doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
doc. PhDr. Zuzana Slušná, PhD.

Šéfredaktor:

doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
E-mail: sletavajova@ukf.sk

Zodpovedná redaktorka:

doc. PhDr. Monika Štrbová, PhD.
E-mail: mstrbova@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:

Mgr. Jana Hučková, PhD.

Technický redaktor:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:

Workshop olejomalby
Zdroj: Adriana Varhanych, 2026

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Ústav manažmentu kultúry a turizmu,
kulturológie a etnológie
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tél.: 037/64 08 361
E-mail: jsollarova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 80 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716

Periodicita vydávania: 2x ročne

Poradové číslo periodickej tlače: 1/2026

Dátum vydania:

Ročník vydávania periodickej tlače: 19. ročník

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:

EV3217/09

ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Potenciál pomalého turizmu v Poloninách: súčasné perspektívy, výzvy a možnosti regionálneho rozvoja

Katarína Baráčková

Kľúčové slová: pomalý turizmus, alternatívny turizmus, regionálny rozvoj, spomalenie, Národný park Poloniny

Key words: slow tourism, alternative tourism, regional development, slowing down, Poloniny National Park

Abstract: The study examines the potential of slow tourism in Poloniny National Park and its surrounding area, characterized by a peripheral location and long-term demographic decline. It draws on the theoretical framework of Thomas Hylland Eriksen, who emphasizes the need to slow down in an increasingly “accelerated” world. The aim is to assess the extent to which the principles of slow tourism can contribute to sustainable regional development and to identify where they encounter structural limitations. Methodologically, the study is based on qualitative ethnographic research, complemented by an analysis of socio-demographic data and strategic documents. It outlines current alternative forms of tourism in the region and their intersections with slow tourism, as well as the visions of local actors regarding the “desired” functioning of tourism. The findings indicate that Poloniny fulfils several key preconditions for the development of slow tourism (low tourist intensity, preserved natural and cultural environment, perceived tranquillity and remoteness, growing demand for “slowing down” among visitors). At the same time, however, the region faces significant

challenges, including limited transport accessibility, weak service infrastructure, ongoing depopulation and the low capacity of local institutions to implement long-term strategies. The study argues that slow tourism can be an important part of an endogenous regional development strategy, but it cannot function as an isolated project or a universal solution for "saving" the periphery. Its feasibility depends on aligning the expectations of visitors, the ideas of local residents, and long-term sustainable development policies for peripheral regions.

Úvod. V posledných desaťročiach sa cestovanie stalo bežnou súčasťou životného štýlu rôznych skupín ľudí po celom svete. Zároveň však došlo k významnému zrýchleniu mobility, nárastu spotreby zážitkov a častejšiemu zdieľaniu cestovateľských skúseností. Súčasne narástla aj spoločenská reflexia dôsledkov masového cestovného ruchu, najmä jeho environmentálnych a sociokultúrnych dopadov, ako aj širšia diskusia o „zrýchlení“ každodennosti a potrebe obnovovať rytmy umožňujúce odpočinok, pozornosť a hlbšiu skúsenosť (Eriksen, 2016: 7-8; Rosa, 2013: 120-148). V danom kontexte sa do popredia dostávajú koncepty alternatívnych foriem turizmu, ktoré kladú dôraz skôr na kvalitu pobytu než na kvantitu navštívených lokalít či rýchlosť presunov.

Pomalý turizmus v tejto štúdii používam ako analytické označenie pre typ návštevnosti, ktorý uprednostňuje dlhšie zotrvanie v „destinácii“ pred časťmi presunmi a kladie dôraz na kvalitu skúsenosti na mieste. V praxi sa spája s dlhším časom stráveným na menšom počte lokalít, menšou koncentráciou aktivít a citlivejším prístupom k prírodnému a sociálnemu prostrediu, vrátane kontaktu s lokálnym kontextom a miestnymi obyvateľmi (Dickinson – Lumsdon, 2010: 1-4). Nejde pritom o univerzálnu „lepšiu“ alternatívu, ale o režim cestovania, ktorého uplatniteľnosť závisí od podmienok destinácie, očakávaní návštevníkov a kapacít miestneho prostredia.

Táto štúdia sa zameriava na potenciál pomalého turizmu v Národnom parku Poloniny. Ide o územie s vysokou mierou ochrany prírody, periférnou polohou a dlhodobým demografickým úbytkom. Práve kombinácia týchto faktorov vytvára analyticky vhodný rámec na skúmanie toho, do akej miery môžu princípy pomalého turizmu prispieť k udržateľnému regionálnemu rozvoju a kde narážajú na štrukturálne obmedzenia a praktické limity. Pomalý turizmus tu analyzujem v prepojení s rámcom „spomalenia“ v zrýchlenom svete podľa T. H. Eriksena (2001: 49-60), ktorý umožňuje interpretovať cestovanie aj ako formu hľadania „pomalého času“ mimo bežných režimov informačného pretlaku a časovej tiesne.

Cieľom štúdie je analyzovať, do akej miery sú v Národnom parku Poloniny a jeho zázemí prítomné predpoklady pre rozvoj foriem návštevnosti kompatibilných s princípmi pomalého turizmu, a identifikovať hlavné podmienky a limity ich uplatnenia v kontexte regionálneho rozvoja. Osobitnú pozornosť venujem tomu, ako sa tieto predpoklady prejavujú v existujúcej ponuke cestovného ruchu a ako ich interpretujú miestni aktéri. Rámec udržateľného turizmu

prítom využívam ako analytickú perspektívu, ktorá umožňuje zohľadniť environmentálne, sociokultúrne aj ekonomické dimenzie rozvoja územia.

Metodologicky štúdia vychádza z kvalitatívneho etnografického výskumu doplneného o analýzu strategických dokumentov a vybraných sociodemografických údajov. Výskum prebiehal kontinuálne v rokoch 2021-2025. Ako hlavné metódy som využila etnografické pološtruktúrované aj neštruktúrované rozhovory a zúčastnené pozorovanie. Doplnkovo som pracovala s dokumentovou analýzou, predovšetkým strategických a rozvojových dokumentov. Citácie sú anonymizované prostredníctvom pasportizačných kódov. Výskumné dáta vychádzajú z rozhovorov s viacerými skupinami aktérov, ktoré sa v regióne podieľajú na formovaní a sprostredkovaní turizmu. Rozlišujem najmä (1) strategických aktérov propagujúcich turizmus a rozvojové rámce územia (napr. organizácie, inštitúcie a sprostredkovatelia ponuky), (2) lokálnych aktérov „tvorby obsahu“, ktorých primárnou úlohou nie je destinačná propagácia, ale realizácia konkrétnych aktivít a produktov v teréne (napr. organizátori zážitkov, remeselníci, poskytovatelia služieb a ďalší aktívne zapojení do regionálnych činností), a (3) miestnych obyvateľov. Respondentov zároveň rozlišujem podľa nimi deklarovanej lokálnej identifikácie na lokálnych a nelokálnych. Výroky respondentov sú anonymizované prostredníctvom pasportizačných kódov: strategickí aktéri propagujúci turizmus (S), lokálni aktéri (A), lokálni obyvatelia (L) a nelokálni obyvatelia (N), pričom každý respondent má pridelený jedinečný identifikátor v tvare R + číslo (napr. R1, R2...). Hoci výskum vychádza primárne z etnografickej metodológie, pri interpretácii dát prihliadam aj na základné členenie ponuky cestovného ruchu a na to, ako sa v území prepájajú prírodné, kultúrne a infraštruktúrne predpoklady návštevnosti.

Výskumná lokalita: sociálne a prírodné prostredie. Terénny etnografický výskum prebiehal v severovýchodnej časti Slovenska, na území Národného parku Poloniny pri hranici s Poľskom a Ukrajinou. Realizovala som ho v obciach Uličskej doliny: Príslop, Runina, Topoľa, Kolbasov, Ruský Potok, Ulič, Uličské Krivé, Zboj a Nová Sedlica, doplnkovo aj v okresnom meste Snina. Územie administratívne patrí do Prešovského samosprávneho kraja a z hľadiska regionalizácie turizmu je súčasťou Hornozemplínskeho regiónu (Horný Zemplín). Okres Snina má 35 125 obyvateľov¹ a priemernú hustotu 43 obyvateľov na km², čo ho zaraďuje medzi riedko osídlené územia Slovenska. V Uličskej doline podľa štatistických údajov žije 2 086 obyvateľov (Štatistický úrad SR, 2021a). Pre túto lokalitu je v súčasnosti charakteristická aj výrazná depopulácia. V rámci okresu Snina sa najvýraznejší demografický pokles uvádza práve v Uličskej doline, kde počet obyvateľov oproti roku 1970 klesol o 63,24 % (Aevis n. o., 2018: 6). Tieto depopulačné trendy v súčasnosti výrazným spôsobom ovplyvňujú miestne sociálne a ekonomické podmienky.

1 Údaje platné k 1. 1. 2021 (na základe údajov SODB 2021).

Sociokultúrny kontext územia formuje aj výrazné zastúpenie rusínskeho obyvateľstva a prítomnosť gréckokatolíckeho a pravoslávneho náboženského vyznania, ktoré patria k dôležitým prvkom kultúrnej identity regiónu (Štatistický úrad SR, 2021b; 2021c; 2021d). Tieto prvky sa zároveň čiastočne premietajú aj do jeho návštevníckej atraktivity.

Z fyzicko-geografického hľadiska ide o pohraničné, riedko osídlené a prírodne zachované územie, ktorého rozvojové možnosti sú výrazne viazané na kvalitu prírodného prostredia. Pre lokalitu je charakteristická vysoká lesnatosť, členitý reliéf, rozptýlená sídelná štruktúra a nízka intenzita urbanizácie. Práve tieto črty vytvárajú dôležitý základ návštevníckej atraktivity územia, no zároveň podmieňujú aj limity dopravnej dostupnosti, technickej infraštruktúry a poskytovania služieb.

Prírodné prostredie Polonín je charakteristické vysokou mierou ochrany na národnej aj medzinárodnej úrovni. Územie Národného parku Poloniny bolo vyhlásené v roku 1997 a od roku 1992 je súčasťou biosférickej rezervácie Východné Karpaty v rámci programu UNESCO Človek a biosféra. Medzi kľúčové prírodné hodnoty územia patria bukové pralesy, ktoré boli v roku 2007 zapísané do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO pod názvom Karpatské bukové pralesy. Lokalita je dnes vedená pod názvom Staré bukové lesy a bukové pralesy Karpát a iných regiónov Európy a bola postupne rozšírená v rokoch 2011, 2017 a 2021 o ďalšie územia. (UNESCO World Heritage Centre, n. d.). Jadrové pralesové lokality (Havešová, Rožok, Stučica) sú v rámci územia Národného parku Poloniny zahrnuté medzi maloplošné chránené územia, pričom Havešová má 5. stupeň ochrany a Rožok a Stučica 4. a 5. stupeň ochrany. Širšie vlastné územie Polonín je vedené prevažne v 3. stupni ochrany a jeho ochranné pásmo v 2. stupni ochrany, pričom v iných častiach územia sa vyskytujú aj maloplošné chránené územia so 4. stupňom ochrany (Správa NP Poloniny, 2025: 7-10).

Územie je zároveň významné výskytom veľkých šeliem, ako napríklad medveď hnedý (*Ursus arctos*), vlk dravý (*Canis lupus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*) a významná je aj prítomnosť zubra hrivnatého (*Bison bonasus*) (Buraľová, 2015: 8-11). Osobitným fenoménom je Park tmavej oblohy, ktorý bol vyhlásený v roku 2010 a je registrovaný v International Dark-Sky Association. Ide o chránenú oblasť zameranú na ochranu tmavej nočnej oblohy a nočných ekosystémov. Lokalita je hodnotená ako jedna z najkvalitnejších v Európe pre astronomické pozorovania (Park tmavej oblohy Poloniny, n. d.).

Pre mobilitu a turizmus sú významné cestný hraničný priechod Ubľa – Malý Bereznyj a dva pešie turistické prechody do Poľska: Osadné – Balnica a Ruské sedlo – Ustrzyki Górne (Obec Ulič, 2022: 33). Najrozšírenejšou formou rekreácie v Národnom parku Poloniny je pešia turistika a pre tento účel slúži sieť značených chodníkov v dĺžke 121 km. Návštevnosť peších turistov je najvyššia v júli a auguste a približne 90 % návštevníkov tvoria návštevníci zo Slovenska, Čiech a Poľska. Na území dochádza k rozptýleniu turistov

na pomerne veľkej ploche, bez výraznej koncentrácie na jednu lokalitu. Turisticky najvyhľadávanejším vrchom je Kremenec, ktorý tvorí styčný bod hraníc Slovenska, Poľska a Ukrajiny (Štátna ochrana prírody SR – Správa NP Poloniny, 2016: 43). Medzi vyhľadávané kultúrno-historické pamiatky patria drevené gréckokatolícke a pravoslávne chrámy (cerkvi), napríklad v Topoli (datovaný okolo roku 1650), Uličskom Krivom (postavený v roku 1718) a Ruskom Potoku (postavený v roku 1740) (Obec Ulič, 2022: 44).

V nadväznosti na uvedené charakteristiky možno z hľadiska cestovného ruchu v území orientačne rozlíšiť primárnu a sekundárnu ponuku. Primárnu ponuku tvoria najmä prírodné a kultúrno-historické atraktivity Polonín, predovšetkým horská krajina Bukovských vrchov, Kremenec ako trojhraničný bod, lokality bukových pralesov zapísané do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, Park tmavej oblohy Poloniny a drevené chrámy či ďalšie historické miesta. Sekundárnu ponuku predstavujú najmä ubytovacie a stravovacie zariadenia, informačné a sprievodcovské služby, ako aj ďalšie návštevnícke služby a formy sprístupnenia územia, vrátane turistických a cykloturistických trás a náučných chodníkov.

Potreba spomalenia v súčasnom svete. Súčasný svet je čoraz výraznejšie formovaný zrýchľovaním spoločenských, technologických a komunikačných procesov. Antropológ T. H. Eriksen (2016: 13-17) tento stav označuje pojmom „prehrievanie“ a tvrdí, že rýchlosť, s akou cirkuluje kapitál, informácie a ľudia, vytvára tlak na lokálne komunity, ktoré musia reagovať na globálne krízy v podmienkach permanentného nedostatku času. T. H. Eriksen (2001: 29) tento stav vysvetľuje aj tým, že ľudia sú v súčasnosti vtiahnutí do procesov dvoch paralelných revolúcií – elektronickej a multietnickej, ktoré zásadne menia povahu komunikácie, sociálnych vzťahov a kolektívnych identít. Zrýchlené zmeny sa prejavujú v oblasti klímy, ekonomiky aj kultúrnych identít, pričom presahujú adaptačnú kapacitu spoločností a vedú k pocitom neistoty, stresu a straty orientácie.

V tejto súvislosti T. H. Eriksen (2001: 68-77) rozlišuje medzi „rýchlým časom“, charakteristickým pre preťažené, podnetmi nasýtené momenty, a „pomalým časom“, ktorý je časom reflexie, vzťahov a hlbokého prežívania. Tvrdí, že práve pomalý čas sa v súčasnosti stáva vzácnym zdrojom, pretože technologické inovácie, ktoré mali čas šetriť, v skutočnosti prispeli k paradoxnému pocitu jeho trvalého nedostatku. Súčasný informačné prostredie podľa neho vyplňa takmer všetky „časové medzery“ v našich životoch, čím mení každodennosť na sériu okamihov bez jasných rytmov, ktoré by umožňovali odstup, prehĺbenú skúsenosť či vedomé „odpojenie sa“.

V takto „prehriatom“ svete neustálych zmien a spoločenských kríz rôzneho charakteru sa človek ocitá v situácii, keď je nútený hľadať východiská a riešenia problémov v závratnom tempe. Rastúci počet možností zároveň znamená aj rastúci počet potenciálnych riešení a životných ciest, medzi ktorými je potrebné sa rozhodovať, čo ďalej zvyšuje komplexitu a časový tlak.

T. H. Eriksen (2001: 49-60) postuluje potrebu „spomalenia“ a zjednodušenia v súčasnom „zrýchlenom“ svete informačného pretlaku. Hovorí o tom, že v dôsledku globálnych zmien by ľudia mali zmeniť svoj spôsob života, aby sa vyhli nepriaznivým dôsledkom, ktoré by mohla súčasná doba spôsobiť. Sociológ H. Rosa (2013: 120-148) chápe koncept sociálnej akcelerácie ako trojitý proces: technologického zrýchlenia, zrýchlenia sociálnych zmien a zrýchlenia životného tempa. Tento proces podľa neho vedie k tlaku „stíhať viac“ v kratšom čase. Obaja autori pritom zdôrazňujú, že v súčasnom svete nie sú vždy podmienky pre pomalšie tempo života samozrejmé, a preto sa v mnohých kontextoch stáva cieľným a vzácnym zdrojom, o ktorý je potrebné vedome usilovať.

Teoretický rámec zrýchlenia poskytuje dôležitú perspektívu pre skúmanie pomalého turizmu: umožňuje analyzovať, akým spôsobom sa potreba „spomalenia“ prekladá do praktík mobility, spotreby a pobytu v destinácii, a zároveň kde sa tieto predstavy stretávajú s materiálnymi a inštitucionálnymi podmienkami. V odbornej literatúre sa pomalý turizmus vymedzuje prostredníctvom nasledujúcich indikátorov: (1) spomalený rytmus pobytu (dlhší čas v destinácii, menej presunov), (2) preferencia nízkouhlíkových foriem dopravy a znižovanie ekologickej stopy, (3) orientácia na lokálne malé a malokapacitné služby a spotrebu „na mieste“, a (4) dôraz na citlivé sprostredkovanie krajiny a kultúry, ktoré minimalizuje tlak na prostredie a lokálne spoločenstvo (Dickinson – Lumsdon, 2010: 1-2; Fullagar a kol., 2012: 4-5, 31-32). Cieľom takto vymedzeného pomalého turizmu je obmedziť negatívne environmentálne a sociálne dopady masového turizmu a zároveň maximalizovať lokálne kultúrne, sociálne a ekonomické prínosy pre hostiteľský región (Liu, 2003: 460-466).

J. E. Dickinson a L. M. Lumsdon (2010: 1-2) identifikujú pomalý turizmus ako formu cestovania, ktorá zdôrazňuje dlhší pobyt v destinácii, environmentálne povedomie a kvalitatívne spoznávanie miesta. Pomalý turizmus možno chápať ako prístup k cestovaniu, pri ktorom návštevník zámerne spomaľuje tempo presunov, trávi dlhší čas na menšom počte miest a vyhľadáva hlbší kontakt s miestnou kultúrou a prírodou. Dôraz sa kladie na kvalitu zážitku, stelesnené prežívanie krajiny a vzťah k miestu, nie na kvantitu navštívených lokalít.

S. Fullagar, K. Markwell a E. Wilson (Fullagar a kol., 2012: 4-5) opisujú pomalý turizmus nie ako jeden spôsob cestovania, ale skôr ako širší komplex prepojených predstáv a praktík, v ktorej je rozhodujúce tempo, spôsob pobytu a kvalita vzťahu k miestu. Dôraz kladú na skúsenosť destinácie, ktorá sa nevytvára „narať“, ale postupne, tým, že človek v priestore zostáva dlhšie, vníma ho telom (pohybom, prítomnosťou v teréne) a venuje pozornosť každodenným detailom, ktoré pri rýchlom presune zvyčajne zaniknú. V tomto nastavení sa pomalosť nestavia len proti kvantite atrakcií, ale proti logike „stihnúť čo najviac“. Pomalý turizmus má skôr kultivovať čas, než ho maximalizovať.

J. G. Molz (2009: 277-281) túto perspektívu rozvíja smerom k explicitnejšej kritike „zrýchlených“ režimov cestovania a ukazuje, že otázka tempa v turizme nie je neutrálna, ale je kultúrna aj etická zároveň. „Pomalé“ formy cestovania preto interpretuje ako vedomú alternatívu k modelu, ktorý je postavený na rýchlych presunoch a akumulácii zážitkov. V tomto zmysle možno pomalý turizmus uchopiť ako odpoveď na zrýchlenú mobilitu: uprednostňuje obmedzenie presunov, pokojnejšie tempo a „prežitie“ miesta pred jeho spotrebou. Tým môže podporovať intenzívnejší kontakt s hostiteľským prostredím a v ideálnom prípade aj zmiernovať tlak na prírodné aj sociálne zdroje destinácie, keďže rozkladá návštevnosť v čase a posúva logiku dopytu z kvantity na kvalitu.

Jedným z príkladov iniciatív, ktoré sa usilujú prenášať princípy pomalého turizmu do praxe, je projekt Interreg Europe SLOWDOWN. Ide o európsku medziregionálnu iniciatívu, ktorej cieľom je zlepšovať regionálne politiky na podporu a rozvoj pomalého turizmu a zároveň posilňovať kapacity partnerských inštitúcií. Projekt opisuje pomalý turizmus ako udržateľný a obohacujúci prístup, ktorý podporuje hlbšie prepojenie návštevníkov s destináciou, jej kultúrou a lokálnymi komunitami. Kľúčovými mechanizmami realizácie sú medziregionálne učenie a výmena skúseností medzi partnermi, aktívne zapájanie relevantných aktérov do tvorby a úprav politík a systematické budovanie inštitucionálnych kapacít. V širšom kontexte projekt vychádza z významu turizmu pre európsku ekonomiku a reaguje na výzvy spojené s nadmerným turizmom v niektorých regiónoch a s nevyužitým potenciálom v iných (Interreg Europe: SLOWDOWN, 2024).

Súčasná literatúra upozorňuje, že pomalý turizmus môže v praxi prinášať prínosy, no zároveň je spojený aj s rizikami a limitmi. J. G. Molz (2009: 270-274, 281) zdôrazňuje, že otázka tempa v turizme je politická a etická, pretože rýchlosť býva spájaná s modernitou a pokrokom, zatiaľ čo pomalosť je často vnímaná ako marginálny alebo nežiaduci režim mobility. Zároveň pripomína, že „spomalenie“ nie je v praxi rovnako dostupné pre všetkých a v niektorých kontextoch môže byť kritizované aj pre elitizmus alebo komercializáciu. S. Khan (2015: 43-46) v tejto súvislosti upozorňuje na praktické dilemy pomalého turizmu. Poukazuje najmä na napätie medzi ideálom dlhšieho pobytu a reálnymi časovými možnosťami návštevníkov, ako aj na otázku mobility, teda do akej miery sú turisti ochotní prijať pomalšie formy presunu. Zároveň naznačuje, že „pomalosť“ nemusí byť rovnako atraktívna pre všetky skupiny návštevníkov a že realizovateľnosť pomalého turizmu si vyžaduje ďalšie kritické skúmanie. Tieto dilemy posilňujú potrebu opatrnosti pri zavádzaní tohto konceptu do regionálnych stratégií. Platí to najmä v periférnych oblastiach, kde „pomalosť“ nemusí byť voľbou, ale aj dôsledkom dlhodobých socioekonomických nerovností, a preto vyžaduje citlivé prepojenie návštevníckych očakávaní, lokálnych priorít a udržateľných rámcov rozvoja.

Súčasná alternatívne formy turizmu v regióne. Formy cestovného ruchu sa v literatúre zvyčajne odlišujú podľa motívu a účelu cesty (napr. voľný čas/rekreácia, návšteva príbuzných a známych, pracovné cesty, náboženstvo/púte), pričom sa zároveň používajú aj doplnkové kritériá, ako je dĺžka pobytu, spôsob organizácie, dopravy a ubytovania či priestorový spôsob využívania územia (Rowe a kol., 2002: 4-13). V prípade Polonín sa v prezentácii územia najčastejšie objavujú formy cestovania rámcované ako alternatívy k masovému turizmu a opierajúce sa o prírodné a kultúrne dedičstvo. V odbornej literatúre aj v strategických a koncepčných diskusiách sa pritom používa viacero čiastočne sa prekrývajúcich označení (napr. alternatívny, mäkký, zelený, ekologický, zodpovedný, udržateľný turizmus), ktoré často vyjadrujú podobné princípy a hodnotové smerovanie, nie striktne oddelené typy cestovného ruchu (Liu, 2003: 460-461; Wiezik a kol., 2019: 6-12). V tejto štúdii preto vychádzam z toho, že pomenovania typov turizmu nefungujú iba ako deskriptívne nálepky, ale aj ako diskurzívne a interpretačné rámce, cez ktoré sa formuje porozumenie turistickým praktikám a ich verejná komunikácia (Mihalic, 2016: 461-464).

V regionálnej komunikácii a v terénnych výpovediach aktérov sa súčasne alternatívne formy turizmu v Poloninách najčastejšie rámcujú podľa motívu (účelu) návštevy – teda podľa primárneho zdroja atraktivity a očakávanej aktivity návštevníka. V tomto zmysle sa dá rozlíšiť prírodne orientovaný rámec, v ktorom je primárnym cieľom trávenie času v prírodnom prostredí, jeho pozorovanie a poznávanie. V praxi sa prejavuje najmä ako prírodný turizmus a jeho špecifickejšie podoby, ako astroturizmus a cykloturizmus, prípadne širšie chápaný aktívny alebo rekreačný pohyb v prírode. Druhú líniu tvoria zážitkovo-participatívne formy, kde zážitkový turizmus predstavuje zastrešujúce označenie a jeho konkrétne podoby sa v regióne často profilujú ako gastroturizmus a remeselný turizmus prostredníctvom workshopov a interakcie s lokálnymi obyvateľmi. V tomto rámci sa zároveň uplatňuje aj rurálno-hospodárska motivácia artikulovaná ako agroturizmus (resp. vidiecky turizmus), založená na pobyte v rurálnom prostredí, ubytovaní v súkromí a kontakte s hospodárskymi praktikami a zvieratami, pričom participácia na každodenných činnostiach tvorí podstatnú časť ponúkaného „zážitku“. Tretiu líniu tvorí poznávací kultúrno-historický motív, ktorý sa v území artikuluje ako kultúrny turizmus a zahŕňa aj jeho historicky orientované podoby, najmä vojnový turizmus (viazaný na vojenské cintoríny a miesta bojov) a turizmus rodákov spojený s návratmi na miesta pamäti a identity.

Popri týchto rámcoch sa v diskurze politicko-inštitucionálnych aktérov objavuje aj koncept „mäkkého“ turizmu, ktorý neoznačuje jednu tematickú formu, ale skôr normatívny rámec udržateľného rozvoja cestovného ruchu: návšteva územia sa v ňom viaže na poznávanie prírodného aj kultúrneho dedičstva a má prebiehať spôsobom minimalizujúcim negatívne dopady na územie a miestne komunity. V praxi sa pritom jednotlivé formy často

neobjavujú izolovane, ale kombinujú sa a prekrývajú v rámci jednej návštevy (napr. pobyt v prírode s cyklotrasou, večerným programom tmavej oblohy a zážitkovou aktivitou alebo návštevou kultúrno-historických lokalít).

Z hľadiska aktérov, ktorí tieto formy turizmu v území pomenúvajú, legitimizujú a sprostredkujú navonok, ide o prekrývajúce sa pole verejných inštitúcií ochrany prírody, destinačného manažmentu a občianskeho sektora. Verejnú líniu reprezentuje najmä Správa Národného parku Poloniny, ktorá vo verejnej komunikácii nastavuje rámec „návštevnickej“ praxe (návštevny poriadok, zásady správania v chránenom území) a zároveň prezentuje prírodné a kultúrnohistorické atraktivity a trasy v území (Správa NP Poloniny, n. d.). Destinačný manažment a regionálnu propagáciu zabezpečuje Oblastná organizácia cestovného ruchu Horný Zemplín, ktorá sa profiluje ako aktér destinačného marketingu a komunikácie ponuky územia (OOCR Horný Zemplín, n. d.). Občiansky a neziskový sektor je v Poloninách výrazne reprezentovaný nadáciou a neziskovou organizáciou Aevis, ktorá dlhodobo pracuje s konceptom prírodného turizmu v NP Poloniny, realizuje projekty zamerané na jeho implementáciu a publikuje metodické a popularizačné materiály pre rozvoj tohto prístupu v území (Nadácia Aevis, n. d.). Popri týchto strategických aktéroch sa na konkretizácii ponuky podieľajú aj lokálni organizátori zážitkových programov, sprievodcovské iniciatívy a miestne občianske združenia, ktoré prepájajú návštevníkov s konkrétnymi aktivitami a miestami v teréne, ako napríklad o.z. Košiar (Košiar o. z., n. d.). Ako kooordinačný aktér v tomto poli vystupuje aj občianske združenie Take naše, ktoré vytvorilo platformu Objavte Poloniny – formát zážitkovej ponuky, v rámci ktorého si návštevníci môžu vyberať a skladať vlastný program z jednotlivých aktivít (Take naše, n. d.; Objavte, 2025).

V lokálne používanom (koncepčnom) chápaní, ktoré artikuluje *Koncept prírodného turizmu v slovenských podmienkach* spracovaný pre nadáciu Aevis, je prírodný turizmus definovaný ako cestovný ruch odohrávajúci sa v prírodnom prostredí, kde je stredobodom záujmu príroda (druhy, procesy, krajinný obraz, prírodné javy) a zároveň jej zachovanie, pričom sa kladie dôraz na budovanie pozitívneho vzťahu návštevníka k prírode cez interpretáciu hodnôt. Z hľadiska motivácie je jadrom poznávanie a autentické zážitky z prírody a (ideálne aj) života miestnych komunít a ich kultúry, spravidla v menších skupinách, udržateľným spôsobom a s ambíciou minimalizovať negatívne vplyvy a prinášať prospech ochrane prírody aj miestnym komunitám (Wiezik a kol., 2019: 34).

Pojem prírodný turizmus je v jazyku aktérov rámcovaný ako nemasová forma návštevy územia, postavená na individuálnom alebo maloskupinovom pohybe v krajine a na „terénnej skúsenosti“ miesta. V jednej z výpovedí sa tento rámec explicitne spája s dôrazom na minimalizáciu negatívnych vplyvov na prírodné prostredie a s uprednostňovaním individuálnych, nízkoemisných spôsobov presunu v území: „*Prírodný turizmus, to je taký,*

že neškodlivý k prírode, práve taký ten individuálny, cyklo, čiže obmedzenie emisií, obmedzenie masovosti výstavby a tak ďalej“ (R1,S,N). O dopyte po ne-masových a tichých lokalitách hovorí aj ďalšia respondentka, popisujúca, prírodný turizmus v rámci typu návštevníka, ktorý vyhľadáva „oblúbené lokality, kde nikoho nestretne a má to rád“ (R2, A, N). Zároveň je prírodný turizmus v diskurze aktérov často vymedzovaný voči masovosti a „devastovaniu“ územia. Tento princíp formuluje miestny aktér výrokom: „Áno, som za rozvoj turizmu, ale nie za rozvoj masového turizmu“, pričom dôraz kladie na reguláciu návštevnosti tak, aby sa „nezničila príroda a ten turizmus aby sa tu udržal“ (R3, A, L). Predstavitelia nadácie Aevis v priamych definíciách preferujú označenie *prírodný turizmus* a spájajú ho s princípmi rešpektu a neškodenia miestnemu prostrediu. Jeden z aktérov pôsobiacich v tejto organizácii argumentoval, že základnou podmienkou je, „aby aktivity nepôsobili negatívne na prírodu“. Ekonomická zložka má podľa neho „priamo podporovať ochranu prírody a zároveň aj miestnych ľudí“, pričom cieľom je vytvárať „pozitívny vzťah voči prírode a jej ochrane“ (R4, S, N).

Špecifickou podobou prírodne orientovanej návštevnosti je astroturizmus viazaný na Park tmavej oblohy, postavený na zážitku nočnej oblohy a programoch pozorovania hviezd s odborným výkladom. Vo výrokoch respondentov sa motivácia návštevy spája s vyhľadávaním jedinečných prírodných kvalít územia. „Ludia tu chodia za krásami prírody, ktoré inde vidieť nemôžu“ (R5, A, N). Ako samostatne profilovaný rozvojový produkt sa v posledných rokoch uvádza cykloturizmus, ktorý je rámcovaný projektom Poloniny Trail, ktorý je prezentovaný ako cyklookruh v Národnom parku Poloniny s ambíciou prepájať „malebné rusínske obce v Národnom parku Poloniny a tak ponúkať turistom nielen prírodné krásy ako unikátne pralesy, či pozorovanie zveri, ale aj bohaté kultúrne dedičstvo ako drevené cerkvi, tradičné remeslá a autentické zážitky“ (Poloniny Trail, n. d.).

Druhou dôležitou súčasťou regionálnej ponuky je zážitkový turizmus², ktorý sa v území realizuje prostredníctvom organizovaných „zážitkov“, workshopov a podujatí. Jeho podstatou je aktívne zapojenie návštevníka a priamy kontakt s miestnymi ľuďmi, zručnosťami a praktikami, teda dôraz na skúsenosť sprostredkovanú interakciou, nie na pasívnu konzumáciu „atraktivity“. V tomto rámci sa profilujú špecifické podoby ponuky, predovšetkým gastroturizmus, ktorý prepája návštevu územia s lokálnymi jedlami a kulinárnymi postupmi, a remeselný turizmus³, ktorý sprostredkúva tradičné techniky (napr. práca s drevom, pečenie v tradičných peciach) cez ukážky a praktické aktivity. V praxi to znamená, že návštevník sa na týchto činnostiach priamo zúčastňuje a zážitok vzniká z tejto účasti. Agroturizmus možno v tomto kontexte chápať ako pobyt vo vidieckom prostredí spojený s ubytovaním v súkromí a s kontaktom

s hospodárskymi činnosťami a zvieratami. V miestnej ponuke sa táto forma často prekrýva so zážitkovým a gastronomickým turizmom, keďže je založená na priamej účasti návštevníka na každodenných aktivitách.

Ďalšou výraznou oblasťou je kultúrno-historický turizmus, orientovaný na poznávanie hmotného kultúrneho dedičstva a historických lokalít. V Poloninách sú v tejto súvislosti najčastejšie navštevované drevené chrámy (cerkvi) a ich umelecko-historické hodnoty. Osobitnú podobu predstavuje pamäťovo orientovaná návštevnosť viazaná na vojnové cintoríny a stopy vojnových udalostí v Karpatoch, ktoré sú sprístupňované najmä prostredníctvom tematických trás. Špecifickým typom návštevnosti je napokon turizmus rodákov a potomkov vysídlených, viazaný na zaniknuté obce v súvislosti s výstavbou vodárenskej nádrže Starina. Ide o formu návštevy motivovanú pamäťou miesta a väzbou na rodinný pôvod, ktorá sa v regióne realizuje v rámci povolených vstupov a príležitostných návratov.

Pomalý turizmus v praxi: príležitosti. Analýza terénnych dát a rozhovorov s respondentmi v Poloninách poukazuje na výrazný potenciál pre rozvoj foriem cestovania, ktoré sú kompatibilné s princípmi pomalého turizmu. V emických označeniach však aktéri tento rámec spravidla neformulujú ako pomalý turizmus, ale skôr ho verejne artikulujú cez koncept prírodného turizmu, ktorý strategicky rozpracúva najmä organizácia Aevis a ktorý je v ich koncepcnom materiáli zasadený do logiky alternatívnych foriem turizmu. Aj keď sa v miestnom diskurze explicitne nepoužíva označenie pomalý turizmus, princípy formulované v koncepcii prírodného turizmu s ním obsahovo korešpondujú, keďže zdôrazňujú nemasový charakter návštevnosti, šetrný režim pobytu a orientáciu na prežívanie územia skôr než na rýchlu spotrebu atrakcií. Kľúčovým prvkom tohto rámcovania je preklad periférnosti regiónu do jazyka návštevníckej hodnoty. Ekonomická nerozvinutosť a infraštruktúrna izolovanosť, ktoré sa v iných rozvojových perspektívach často interpretujú ako hendikep, sú v tomto rámci preformulované ako komparatívna výhoda.

Táto výhoda je pripisovaná najmä špecifickému segmentu návštevníkov, ktorí vyhľadávať pokoj, časový odstup a možnosť „odpojenia sa“ od zrýchleného režimu každodennosti. Príležitosti pomalého turizmu sú v tomto zmysle založené na absencii moderných rušivých elementov. To, čo niektorí miestni aktéri identifikujú ako bariéry regionálneho rozvoja, ako napríklad slabší mobilný signál alebo absencia typických „atrakčných“ zariadení, sa v interpretácii niektorých strategických aktérov prekladá do ponuky „digitálneho detoxu“, návratu k jednoduchosti a k pobytu bez programového preťaženia.

Tento typ návštevníckej motivácie sa v terénnych rozhovoroch objavuje opakovane a často sa viaže na skúsenosť ticha ako samostatnej hodnoty. Jeden z respondentov opisuje, ako návštevníci prichádzajú „našponovaní“ a postupne sa stíšia v situácii, kde sa nič neprodukuje, iba sa zdieľa prítomnosť: „Ako našponovaní jak struny prídu ľudia, presne, že vidím, že naložím pahrebu a oni len pozerajú do ohňa a hodinu sa naozaj nič nepovie, ani slovo, iba sa pozeráme

2 Podrobnejšie pozri (Baráčková, 2024a), kap. „Zážitkový turizmus ako nová podoba kultúrneho života“.

3 Podrobnejšie pozri (Baráčková, 2024b), kap. „Lokálni aktivisti: katalyzátory zmien v regióne?“.

do ohňa a to je taký klud, a to je veľká, veľká... to nekúpiš, to málokde máš v Európe už také miesta“ (R6, A, N). Takéto výpovede konkretizujú mechanizmus, ktorý v teoretickej rovine opisuje T. H. Eriksen (2010: 19), ktorý tvrdí, že ľudia žijúci v prostredí informačného pretlaku vyhľadávajú pobyt v prírode ako priestor dočasného „zastavenia sa“ a preladenia pozornosti.

S rámcom „jednoduchosti“ sa zároveň spája špecifická forma pobytu, ktorá stojí na kontraste voči bežnému komfortu. Lokálni aktéri opisujú, že časť návštevníkov cielene vyhľadáva jednoduchšie podmienky, ktoré pre nich nepredstavujú deficit, ale súčasť zážitku spomalenia: „*Ľudia vyslovene vyhľadávajú tú jednoduchosť, lebo sú nasýtení tým luxusom, oni luxus majú doma, to jak keby som ich dal... dám ich spať na sene, hej... tam je posteľ voľná, ale oni pôjdu do sena spať*“ (R3, A, L). Respondent pritom explicitne odlišuje takúto návštevnícku motiváciu od romantizujúceho návratu do minulosti: „*Ľudia sa nevracajú k jednoduchosti, hľadajú ju... keď idú niekde na dovolenku, hľadajú tú jednoduchosť*“ (R3, A, L). Podobne iná respondentka opisuje konkrétne požiadavky návštevníkov, ktoré sú priamo viazané na koncept „spomalenia“ a „digitálneho detoxu“. „*Ono sa to aj prejavilo na tom, že mali podmienku, že chcú byť bez internetu, chcú mať suché wc, toto nás tiež prekvapilo počas týchto dvoch rokov. Keď nám volali, tak povedali, že oni pôjdu spať aj do stanu, alebo nikde na šopu, alebo do sena, len proste nechcú... a presne toto spôsobila tá korona, všetky deti sedeli na internetoch a oni mali požiadavku, čo nás prekvapilo, aby nebol internet a aby mali suchý záchod. Oni nepotrebujú žiaden komfort, oni komfort majú doma*“ (R7, A, L). V tejto perspektíve nie je príležitosťou iba krajina, ale aj samotný režim pobytu, ktorý umožňuje redukovat' podnety a obnoviť časové rytmy dňa.

K príležitostiam pomalého turizmu prispieva aj spôsob, akým pôsobí prírodné prostredie Polonín na návštevníkov. Terénne dáta naznačujú, že pobyt v lese a fyzická skúsenosť s miestnym prírodným prostredím sú často interpretované ako proces upokojenia a „nakalibrovania“ pozornosti. „*...ty keď preklikávaš niečo na internete a riešiš informácie, tak tam sa strašne rýchlo kliká, proste skáčeš jak zajac po pazderi a tieto stromy ti dajú merítko, že ty nie si ani väčšia, ani menšia a vtedy ťa to vlastne nakalibruje, že môžeš ty pozerat' do telefónu popri tej prechádzke, popri tých stromoch, ale oni ťa úplne... že ani väčšia, ani menšia, ani väčšie ego nemáš, ani menšie ego. Nemáš ani viac peňazí na účte, ani menej, ale vlastne vždy ťa nakalibrujú tie stromy, že ťa narovnávajú*“ (R6, A, N). Táto „terapeutická“ funkcia krajiny je významná z hľadiska pomalého turizmu práve preto, že jeho jadrom nie je vysoká dynamika aktivít, ale intenzita vnímania miesta a času stráveného v ňom.

Výraznou kvalitou územia, predstavujúcu príležitosť, je tiež nočné prostredie s nízkou mierou svetelného znečistenia, ktoré umožňuje rozvoj astroturistických programov. V logike pomalého turizmu ide o modelový príklad skúsenosti založenej na tichu a pozorovaní: návštevník neabsolvuje sériu atrakcií, ale zotrváva na mieste a venuje pozornosť prostrediu, ktoré je

v urbanizovanom svete čoraz ťažšie dostupné. Terénne dáta zároveň poukazujú na rozdielne vnímanie tejto kvality: čo môže byť pre miestnych obyvateľov každodennou samozrejmosťou, je pre návštevníkov raritnou skúsenosťou a dôvodom návštevy.

Ďalším okruhom príležitostí je prepojenie pomalého turizmu s lokálnou kultúrou a zručnosťami miestnych remeselníkov prostredníctvom aktivít, ktoré vyžadujú čas, trpezlivosť a prítomnosť. V terénnych rozhovoroch respondenti uvádzali, že hodnotný pobyt vzniká vtedy, keď návštevník nie je iba pozorovateľom, ale vstupuje do procesu, napríklad pri tradičných remeslách alebo pri príprave jedla a prispôsobuje svoje tempo rytmu danej činnosti. Tento princíp je kompatibilný s tým, čo respondenti pomenúvajú ako „*sebarealizáciu*“ a ako skúsenosť s činnosťami, ktoré návštevníci v ich každodennom živote nevykonávajú. Jeden z respondentov opisuje, že ľudia prichádzajú aj preto, aby si vyskúšali činnosti spojené s prácou a zručnosťami, ktoré poznajú z rodinných spomienok: „*...prídu zo zaujímavosti, ich to zaujme tak, že áno, toto robili moji prarodičia, moji rodičia a toto ja chcem vidieť, ja chcem to zažiť, ja chcem to skúsiť, tak idú, robia, pripájajú sa, preto to vyhľadávajú také veci*“ (R3, A, L).

Podobnú predstavu artikuluje aj respondentka, ktorá navrhuje zaviesť koncept „*živej remeselnej dediny*“ ako formu, v ktorej je kultúra „*hmatateľná*“ a návštevník sa môže aktívne zapojiť: „*...aby tá kultúra bola hmatateľná, môže to byť vo forme nejakého múzea, môže to byť vo forme nejakej živej remeselnej dediny, kde ešte tie remeslá by žili, boli by prezentované aspoň v lete. Kde by ten turista, ktorý sem ide práve za tou autenticitou, aby si to mohol aktívne vyskúšať a to je to, čo má asi aj budúcnosť, lebo to vyhľadávajú ľudia, aby to mohli zažiť*“ (R8, A, L). V kontexte pomalého turizmu je podstatné, že takéto formy stoja na dlhšom čase strávenom na jednom mieste a na sociálnom kontakte, nie na rýchlej spotrebe jednotlivých atrakcií.

Pomalý turizmus v praxi: výzvy a limity. Popri identifikovaných príležitostiach respondenti pomenovali aj súbor obmedzení a výziev, ktoré podľa nich zásadne ovplyvňujú, do akej miery sa v Poloninách môže rozvíjať turizmus kompatibilný s princípmi pomalého turizmu. Za kľúčové obmedzenie považovali základnú technickú vybavenosť územia, najmä technickú infraštruktúru. V terénnych výpovediach sa opakovane objavoval problém dostupnosti pitnej vody, pričom respondenti uvádzali, že v letných mesiacoch niektoré časti obcí zostávajú bez tečúcej vody aj dva až tri mesiace. V rozhovoroch sa opakovane objavovala voda ako rozhodujúca podmienka pre ubytovanie a dlhší pobyt: „*Turista, ktorý príde na pár hodín, nie je zaujímavý. Turista, ktorý príde a zdrží sa niekoľko dní, je zaujímavý, ale ako vám ponúknem ubytovanie, keď vody mám ledva pre seba*“ (R9, A, L).

Zároveň respondenti poukazovali na nedostatky technickej infraštruktúry, najmä absenciu kanalizácie a plynu v obciach a širšie infraštruktúrne deficit. Stav cestnej komunikácie bol podľa respondentov dlhodobo nevyhovujúci

a rekonštrukcia sa začala až v poslednom období. Problematická je podľa nich aj nízka frekvencia autobusových spojov, ktorá zvyšuje dopravnú izoláciu územia. Súčasne sa v dátach objavoval paradox izolovanosti: to, čo môže byť v rovine návštevníckej skúsenosti interpretované ako „jednoduchosť“ či „digitálny detox“, je pre poskytovateľov služieb zároveň praktickou bariérou pre ich prevádzku.

Terénne dáta ukazujú, že limity sa neviažu iba na externé podmienky regiónu (technická infraštruktúra, dostupnosť, kapacity služieb), ale aj na rôzne predstavy a postoje ľudí v regióne. V pozadí viacerých výpovedí sa objavovalo napätie medzi cieľom rozvíjať turizmus citlivo a v malej mierke a obavou, že pri nevhodnej dynamike by región mohol stratiť svoju výnimočnosť alebo by začal produkovať „inscenovanú“ autenticitu, čo je dilemma známa aj z antropologických diskusií o autenticite v kontakte s komerčnými záujmami turizmu (Bendix, 1997: 14-21). Jedna z nelokálnych respondentiek to formulovala ako potrebu udržať mieru medzi tým, čo ľudia žijú a čo ukazujú: „...môžeme to urobiť jedine tak, že aby tých ľudí tu stále nebolo veľa, aby oni mohli ukazovať to, čo žijú, nie to, čo niekedy dávno žili a už dávno to nie je pravda, lebo tie príjmy a štruktúra toho turizmu by to vlastne pokazila....Treba to rozvíjať, ale nemalo by to prekročiť tú hranicu, že začnú tu ľudia ukazovať to, čo nie sú“ (R10, A, N).

Z hľadiska miestnych obyvateľov sa ako prekážky opakovane uvádzali nízka alebo nestabilná externá finančná podpora, skepsa časti miestnych voči novým iniciatívam, slabšia motivácia angažovať sa a obavy zo sociálnych dôsledkov „verejnej“ aktivity jednotlivcov. Jedna z výpovedí explicitne opisovala, že nové iniciatívy narážajú na dlhodobo rozšírené presvedčenie „robiť si to svoje“ a na následnú kritiku tých, ktorí skúšajú niečo nové: „...väčšinou bolo zaužívané dlhé roky, že robiť si to svoje a nestarať sa o iných a keď niekto prišiel s niečím novým, tak zvyčajne bol... do všetkých strán kritika a aj kvôli tomu tu nič nefungovalo“ (R11, A, L). Tento typ opisu sa prekrýval s obavami z hodnotenia susedmi a s otázkou, do akej miery je prijateľné „otvárať“ súkromie. Respondentka to ilustruje na príklade zážitkovej ponuky: „...predám túto atrakciu, že ich naučím háčkovať, ale čo povedia susedia, to bude také divné, že ľudia cudzí mi tu budú chodiť do dvora a budem s nimi háčkovať a mi povedia, že som, ja neviem, že na čom zarábam“ (R12, A, L). V tomto zmysle sa pomalý turizmus neukazuje iba ako produkt, ale aj ako zmena hraníc medzi súkromím a verejnosťou, keďže predpokladá kontakt s návštevníkmi v bežnom životnom priestore.

Opakovane artikulovaným praktickým limitom je aj ekonomická racionalita a nastavovanie cien. Viaceré výpovede naznačujú, že lokálne normy reciprocity a pomoci („dať“, „pohostiť“) sa ťažko prekládajú do situácie, keď sa tá istá aktivita stáva platenou službou. Respondentka to pomenúva ako rozpaky spojené s pýtaním peňazí: „My dávame, dávame z celého srdca, ale predávať nie sme až tak zvyknutí, tak naučení. Keď treba niekomu pomôcť, bežíme, ledva nohy nepotratíme, lebo stalo sa mu nešťastie, idem mu pomáhať

alebo hladný je, nakrímim ho, ale peniaze pýtať za to?“ (R12, A, L). Podobne ďalší lokálny aktér opisoval, že určenie ceny bolo najväčší problém a prekvalila ich ochota návštevníkov platiť za čas a prácu: „...robil nám problém to, že sme mali určiť cenu, aká bude za to. A toto sme absolútne nevedeli, lebo kde sme chodili predvádzať remeslá, tak stále idete... lebo keď to robíte za peniaze, tak to už, ja verím, že to nie je ono, ja netvrdím, áno, treba, potrebujete na materiál, potrebujete na cestovné, lebo keď idete ďalej, ale nikdy sme sa nepýtali, či nám dajú za to peniaze, alebo nie“ (R13, A, L). Keďže pomalý turizmus stojí na malých formátoch a personalizovaných službách, schopnosť férovo oceniť čas a prácu sa ukazuje ako podmienka opakovateľnosti a udržateľnosti aktivity.

Ďalšie limity respondenti spájajú s nedostatkom ľudského kapitálu a demografickou eróziou, ktoré v rozhovoroch vystupujú ako pozadie lokálnej skepsy voči rozvojovým iniciatívam. Vo výpovediach sa opakovane objavuje skúsenosť dlhodobej ekonomickej neistoty a odchodu obyvateľov: „...ľudia nemajú prácu, polovica dediny odišla“ (R14, A, L), čo oslabuje dôveru v to, že turizmus môže priniesť stabilné živobytie a udržať kontinuitu lokálnych aktivít. Aj keď sa v posledných rokoch postupne zlepšujú niektoré technické podmienky pre návštevnosť, napríklad opravy ciest a rozširovanie ubytovacích kapacít, terénne dáta zároveň ukazujú, že časť limitov má dlhodobejší charakter. Ide najmä o stratu miestneho ľudského kapitálu a pretrvávajúcu skepsu voči tomu, že turizmus prinesie stabilný prínos a prispeje k regionálnemu rozvoju.

Záver. Štúdia ukázala, že Poloniny disponujú súborom prírodných a sociokultúrnych predpokladov, ktoré sú kompatibilné s princípmi pomalého turizmu. Štúdia pritom neponúka komplexnú analýzu cestovného ruchu v regióne, ale na základe etnografického výskumu opisuje predpoklady a limity rozvoja foriem návštevnosti, ktoré sú blízke princípom pomalého turizmu na tomto území. V terénnych dátach sa tieto kvality územia premietli do opakujúcich sa naratívov o tichu, tmavej oblohe, nízkej hustote osídlenia a o možnosti dočasného „odpojenia sa“ či „digitálneho detoxu“ návštevníkov od podnetovo preťaženého každodenného života. Výsledky ukázali, že to, čo je pre časť miestnych aktérov bežnou súčasťou životných podmienok, sa pre vybrané skupiny návštevníkov javí ako vzácna skúsenosť a dôvod návštevy. Aj napriek tomu, že pomalý turizmus v Poloninách nie je budovaný ako explicitne pomenovaný a ucelený model, jeho princípy sa však už nepriamo realizujú prostredníctvom iniciatív a produktov rámcovaných ako prírodný turizmus či zážitkové podujatia. Do tejto línie patria najmä ponuky založené na aktívnej participácii (workshopy, lokálne remeslá a gastronómia) a formy mobility a pohybu v krajine, vrátane cykloturistiky komunikovanej cez projekt Poloniny Trail. Spoločným znakom týchto aktivít je dôraz na menší formát, kontakt s miestom a kvalitu skúsenosti. Tieto iniciatívy sú v regióne komunikované ako podpora (udržateľného) turizmu a ako cesta k posilneniu ekonomického kapitálu územia cez nové pracovné príležitosti.

Zistenia však zároveň ukazujú, že realizovateľnosť pomalého turizmu je podmienená štrukturálnymi limitmi, ktoré nemožno obísť samotným preformulovaním periférnosti na „výhodu“. K najvýraznejším patria dlhodobé klesajúce demografické trendy a slabé kapacity lokálneho ľudského kapitálu. Klesajúca demografická krivka síce prispieva k udržiavaniu nízkej návštevnosti intenzity, no súčasne znižuje schopnosť regiónu poskytovať služby, udržať kontinuitu iniciatív a rozvíjať podnikanie. Kvalitatívne dáta tento obraz dopĺňajú o sociálne a kultúrne bariéry: skepsu voči zmenám, obavy z reakcií okolia, slabú dôveru v to, že turizmus môže priniesť stabilné živobytie a praktické ťažkosti s monetizáciou vlastnej práce (najmä pri oceňovaní služieb a výrobkov). Osobitnú rovinu tvorí „dilema miery“ – aktéri síce podporujú citlivý rozvoj, no zároveň upozorňujú na riziko, že pri prekročení určitej hranice by turizmus začal deformovať každodennosť a vytvárať tlak na inscenovanie toho, čo má zostať „autentické“. Materiálnu rovinu limitov dopĺňa infraštruktúrny dlh (najmä nedostatok vody, chýbajúca kanalizácia a plyn, nízka frekvencia spojov a obmedzené kapacity služieb), ktorý je kritický práve pre pobytové formy návštevnosti, na ktorých pomalý turizmus stojí.

Dôležitým záverom je to, že regionálna výnimočnosť nevychádza primárne z budovania nových atrakcií, ale z kultivácie toho, čo je v Poloninách už prítomné: jednoduchosť, ticho, tmavá obloha, menší počet ľudí, miestna kultúra a skúsenosť terénu „takého, aký je“. Profilovanie územia preto stojí na schopnosti zrozumiteľne pomenovať a verejne legitimizovať kvality, ktoré miestni môžu vnímať ako samozrejmosť (čistý vzduch, príroda, nízka miera svetelného znečistenia), no pre návštevníkov z iných prostredí predstavujú vzácnu skúsenosť. Formy cestovania kompatibilné s princípmi pomalého turizmu sú v Poloninách uplatniteľné najmä ako súčasť širšej endogénnej rozvojovej stratégie, nie ako samostatné riešenie regionálnych problémov. Ich potenciál spočíva v tom, že umožňujú zhodnocovať kvality periférneho územia bez tlaku na masovosť a bez potreby rozsiahlej infraštruktúry orientovanej primárne na produkciu „atrakcií“. Dlhodobá udržiateľnosť tohto smerovania je však podmienená zosúladením očakávaní návštevníkov (pobyt, kvalita, pokoj), možností a predstáv miestnych obyvateľov (motivácia vstupovať do služieb a udržať ich kvalitu, férové oceňovanie práce) a dlhodobých verejných politík a investícií, ktoré riešia infraštruktúrny dlh a posilňujú lokálne kapacity.

Literatúra a pramene:

- AEVIS n. o.: Rozvojový koncept pre trvaloudržateľnú ochranu a ekonomické využitie kultúrnych a prírodných hodnôt okresu Snina. Snina: Aevis n. o., 2018, marec. [online] (cit. 22-01-2026) Dostupné na: https://www.aevis.org/wp-content/uploads/2018/10/Rozvojovy_koncept_Snina_Aevis_v02.pdf
- BARAČKOVÁ, K.: Súčasná podoba obyčaji: svjato pre nás a zážitky pre turistov v Poloninách. *Etnologické rozpravy*, roč. 31, č. 2, 2024a, s. 11-28.

- BARAČKOVÁ, K.: Lokálny aktivizmus v regióne Poloniny: zachovanie alebo obnova „tradičného“? *Slovenský národopis*, roč. 72, č. 1, 2024b, s. 59-80.
- BENDIX, R.: *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1997.
- BURAIČOVÁ, I.: *Národný park Poloniny*. Banská Bystrica: Štátna ochrana prírody SR, 2015. [online] (cit. 13-01-2026) Dostupné na: https://www.sopsr.sk/dokumenty/NP-Poloniny-Zubor-EU_broz-A5.indd.pdf
- DICKINSON, J. E. – LUMSDON, L. M.: *Slow Travel and Tourism*. London: Earthscan, 2010.
- ERIKSEN, T. H.: *Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age*. London: Pluto Press, 2001.
- ERIKSEN, T. H.: *Syndrom veľkého vlka: Hľadání štěstí ve společnosti nadbytku*. Brno: Doplněk, 2010.
- ERIKSEN, T. H.: *Overheating: An Anthropology of Accelerated Change*. London: Pluto Press, 2016.
- FULLAGAR, S. – MARKWELL, K. – WILSON, E. (eds.): *Slow Tourism: Experiences and Mobilities*. Bristol: Channel View Publications, 2012.
- INTERREG EUROPE: SLOWDOWN. 2024. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://www.interregeurope.eu/slowdown>
- KHAN, S.: How Slow is 'Slow'? Dilemmas of Slow Tourism. *TEAM Journal of Hospitality and Tourism*, roč. 12, č. 1, 2015, s. 39-49.
- KOŠIAR o. z.: Ponuka zážitkov. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://kosiar.webnode.sk/zazitky/>
- LIU, Z.: Sustainable Tourism Development: A Critique. *Journal of Sustainable Tourism*, roč. 11, č. 6, 2003, s. 459-475.
- MIHALIC, T.: Sustainable-Responsible Tourism Discourse – towards 'responsustable' tourism. *Journal of Cleaner Production*, roč. 111, č. B, 2016, s. 461-470.
- MOLZ, J. G.: Representing pace in tourism mobilities: staycations, Slow Travel and The Amazing Race. *Journal of Tourism and Cultural Change*, roč. 7, č. 4, 2009, s. 270-286.
- NADÁCIA AEVIS: Sme Aevis. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://www.aevis.org/>
- OBEC ULÍČ.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Ulič 2022–2030 a súčasne Integrovaná územná stratégia Uličskej doliny. Ulič: Obec Ulič, 2022. [online] (cit. 13-01-2026) Dostupné na: https://www.obeculic.sk/files/2023-02-28-110259-Programhospodarskehoasocialnehorozvoja_obce_Uli_2022_-2030.pdf
- OBJAVTE: Objavte Poloniny 2025. [online] (cit. 13-01-2026) Dostupné na: <https://objavte.com/festival/objavte-poloniny-2025?language=sk>
- OOOR HORNÝ ZEMPLÍN: Horný Zemplín. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://hornyzemplin.sk/>
- PARK TMAVEJ OBLOHY POLONINY: Park tmavej oblohy. [online] (cit. 13-01-2026) Dostupné na: <https://poloniny.svetelneznecistenie.sk/park-tmavej-oblohy/>
- POLONINY TRAIL: Poloniny trail. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://poloninytrail.sk/>
- ROSA, H.: *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press, 2013.
- ROWE, D. – SMITH, S. L. J. – BOREIN, L.: *Travel and Tourism: Standard Level*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- SPRÁVA NP POLONINY: Národný park Poloniny. [online] (cit. 18-11-2025) Dostupné na: <https://www.nppoloniny.sk/>

SPRÁVA NP POLONINY: Projekt ochrany Národného parku Poloniny a jeho ochranného pásma, 2025. [online] (cit. 18-11-2025) Dostupné na: https://www.nppoloniny.sk/wp-content/uploads/2025/11/Projekt-ochrany-NP-Poloniny_FINAL.pdf

ŠTÁTNÁ OCHRANA PRÍRODY SR – SPRÁVA NP POLONINY: Návrh programu starostlivosti o Národný park Poloniny na roky 2017 – 2026. Banská Bystrica: Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky, 2016, jún. [online] (cit. 23-01-2026) Dostupné na: <https://www.nppoloniny.sk/wp-content/uploads/2025/03/Navrh-programu-starostlivosti-o-Narodny-park-Poloniny.pdf>

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR: Počet obyvateľov podľa pohlavia v obciach v okrese Snina k 1. 1. 2021. 2021a. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/pocet-obyvatelov/OK/SK0419/OB>

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR: Počet obyvateľov podľa národnosti v obciach v okrese Snina k 1. 1. 2021. 2021b. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OK/SK0419/OB>

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR: Počet obyvateľov podľa ďalšej národnosti v obciach v okrese Snina k 1. 1. 2021. 2021c. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-dalsej-narodnosti/OK/SK0419/OB>

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR: Štruktúra obyvateľstva podľa náboženského vyznania v obciach v okrese Snina k 1. 1. 2021. 2021d. [online] (cit. 12-01-2026) Dostupné na: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/OK/SK0419/OB>

TAKE NAŠE, o. z.: Úvod. [online] (cit. 13-01-2026) Dostupné na: <https://takenase.org/>

UNESCO WORLD HERITAGE CENTRE: Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe – Documents. [online] (cit. 13-01-2026) Dostupné na: <https://whc.unesco.org/en/list/1133/documents/>

WIEZIK, M. – NIŇAJOVÁ, I. – ŠVAJDA, J. – ELEXOVÁ, L.: Koncept prírodného turizmu v slovenských podmienkach. Snina: Aevis n. o., 2019. [online] (cit. 22-01-2026) Dostupné na: https://www.aevis.org/wp-content/uploads/2019/11/koncept_prirodného_turizmu_v2_final-1.pdf

Kontakt:

Mgr. Katarína Baráčková
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
Klemensova 19
813 64 Bratislava
E-mail: katarina.barackova@savba.sk